

САМОСТАВЛЕННЯ ОСІБ ІЗ РІЗНИМ РІВНЕМ МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ

У статті викладено результати емпіричного дослідження самоставлення особистості з різним рівнем мотивації досягнення успіху та мотивації уникнення невдач.

Ключові слова: самосвідомість, самоставлення, мотивація досягнення успіху, мотивація уникнення невдач.

Метою даної статті є викладення результатів теоретико-емпіричного дослідження самоставлення особистості з різним рівнем мотивації досягнення та мотивації уникнення невдач.

Феномен ставлення людини до себе активно вивчається як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками. Так, у вітчизняній психології фундаментальні дослідження феномена ставлення людини до себе викладені в працях О.М. Леонтєва, С.Л. Рубінштейна, О.Г. Спіркіна, К.В. Шорохової, І.С. Кона, І.І. Чеснокової, В.В. Століна, С.Р. Пантілеєва та ін. В зарубіжній психології даний феномен розглядався в працях А. Адлера, А. Бандури, Р. Бернса, І. Брандана, У. Джемса, Ф. Зімбардо, К. Левіна, К. Роджерса, З. Фрейда, К. Хорні.

Ефективність вивчення цієї проблеми залежить від результатів досліджень загальнотеоретичних і методологічних проблем психології (К.О. Альбуханова-Славська, Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, Г.С. Костюк та ін.); проблем самосвідомості й пізнання людьми один одного, мотивації та саморегуляції поведінки (Г.М. Андреева, О.О. Бодальов, І.Д. Бех, Л.І. Божович, М.Й. Боришевський, І.В. Дубровіна, О.В. Киричук, Т.М. Титаренко, С.П. Тищенко, П.Р. Чамата, В.О. Ядов та ін.).

Категорія "ставлення" загальна і, на перший погляд, проста "абстракція світу", якою вільно оперують учені. У сучасній психологічній науці загальноприйнятою є теза про те, що дана категорія є найбільш змістовною для визначення конкретної особистості. Психологи, які плідно займалися питанням ставлення особистості (Л.І. Божович, В.М. Мясіщев, Д.М. Узнадзе, В.О. Ядов та ін.), спирались на відоме положення Б.Г. Ананьєва про роль ставлення до людини до себе, як найважливішого фактору виникнення і стабілізації єдності особистості [1].

Психологічна природа ставлення достатньо складна і різноманітна. Одні дослідники (В.М. Мясіщев, В.А. Ядов) пов'язують її з активністю, інші (Л.І. Божович, Ю.А. Приходько, Г.І. Щукіна, Н.А. Морозова, В.С. Мухіна) – з емоційною сферою, з формою психічної діяльності, найбільш предствленою у мотиваційно-емоційній сфері особистості (К.А. Альбуханова-Славська, О.М. Леонтєв, С.Л. Рубінштейн). Перш за все ставлення розглядають як мотиваційно-емоційну спрямованість активності особистості (В.К. Вілсона, С.П. Кряжде, В.М. Мясіщев, С.У. Ширяєв, В.А. Ядов, С.Г. Якобсон). Найбільш глибокий і багатосторонній аналіз проблем ставлення здійснено в працях В.М. Мясіщева, який розглядає це поняття як базову категорію психології і як вихідну одиницю психологічного аналізу [2]. М.І. Сарджвеладзе ж у своїх дослідженнях підкреслює, що особистість не є субстанціональним утворенням, і модус її існування визначається включенням у соціальні стосунки та здібністю самої людини визначати ставлення до зовнішнього світу та до себе. На думку автора, "Я" існує саме тому, що воно є одночасно і суб'єктом, і об'єктом ставлення, а самість – це засіб відношення до себе; самовідношення конститує самість [2].

При різних поглядах на природу самоставлення вважається найбільш важливою філософська позиція, відповідно до якої дана проблема розглядається як невід'ємна частина проблеми свідомості. Виокремлюючи своє "Я", ми можемо споглядати себе як дещо самостійне по відношенню до самого себе, виділити себе як суб'єкта своїх дій. Саме в цьому відображається міра усвідомленості себе і рівень зрілості в цілому. У численних психологічних роботах, присвячених вивченню самосвідомості, використовується поняття Я-концепції, яке тісно пов'язане з категорією самоставлення. Цим терміном прийнято позначати сукупність усіх уявлень індивіда про себе. При цьому описову складову Я-концепції називають образом "Я"; складову, пов'язану з загальним ставленням до себе або окремих своїх якостей – самооцінкою; сукупність власних самооцінок – як прийняття себе; поведінкові реакції, викликані образом "Я" та самоставленням, утворюють поведінкову складову Я-концепції. Таким чином, самосвідомість є досить стійким утворенням, яке в більшій або меншій мірі усвідомлюється і переживається як неповторна система уявлень індивіда про себе, що є засадою своїх стосунків з іншими людьми та відношення до себе [3]. Відсутність чіткої термінології з визначення самоставлення в сучасній психології призвело до того, що більшість авторів використовують як синоніми цього поняття – "самоповага", "самоприйняття", " власне самоставлення", "почуття власної гідності", "самозадоволення" тощо. Аналіз зарубіжних психологічних досліджень дає можливість зафіксувати розмаїття підходів до розв'язання даної проблеми. Починаючи з У. Джемса, самоставлення розглядається як компонент самосвідомості особистості, який виконує функцію прийняття особистістю самої себе і досліджується в тісному зв'язку з іншими складовими Я-концепції, перш за все образом і Картиною світу[1]. Прийняття себе, позитивне ставлення до себе забезпечує гармонійне існування та високий рівень самоідентифікації особистості, підкреслює активну роль суб'єкта у формуванні позитивної Я-концепції.

Започаткувавши у вітчизняній психології самоставлення як наукове поняття, М.І. Сарджвеладзе стверджує, що цей феномен є включеним як визначено підструктурна одиниця в загальній системі відношень людини, а виходячи зі змістовної та функціональної точок зору, самоставлення досить тісно пов'язане з особливостями ставлення суб'єкта до зовнішньо-предметного та соціального світу [2]. За думкою С.Р. Пантілеєва, визначення самоставлення як самостійного об'єкта психологічного аналізу, найчастіше здійснюється шляхом розмежування у єдиному процесі самосвідомості двох аспектів: процесу отримання знань про себе (і саме цих знань) та процесу самоставлення (разом з більш-менш стійким самоставленням як деякою стабільною характеристикою суб'єкта). Ця розбіжність є дещо науковою абстракцією, оскільки розділити знання про себе і ставлення до себе в межах психологічної реальності (а не тільки концептуально) досить важко. Але ж усіляка спроба людини охарактеризувати себе містить у тій чи іншій мірі оцінковий елемент, який визначається загальновизнаними нормами, критеріями та цілями, уявленнями про рівень досягнень, моральні принципи, правила поведінки і т.п. Звідси, обидва аспекти складають цілісну Я-концепцію, яка визначається як сукупність усіх уявлень індивіда про себе. За

результатами досліджень ученого, самоствалення – це безпосередній феноменологічний вираз смислу "Я" для самого суб'єкта, який складається з емоційного переживання і оцінки власної значущості та розуміється як смислове особистісне утворення емоційно-ціннісної властивості [2].

Зв'язок процесів самоствалення, самопізнання та мотиваційної сфери особистості притягував увагу багатьох дослідників (Б.С. Братусь, О.В. Ніколаєва, С.Р. Панталеєв, Є.Т. Соколова, В.В. Столін, Є.Б. Фанталова та ін.). Але вивчалися у першу чергу фактори, які призводять до порушень формування позитивного самоствалення: ступінь задоволення провідних потреб і мотивів, конфлікти мотиваційних орієнтацій, нестійкість ієрархії мотивів і та ін. Автори особливо підкреслюють значущість зрілої, усвідомленої мотивації для формування і підтримання позитивного самоствалення особистості. На наш погляд, самоствалення досить тісно пов'язане з образом життя особистості. Ми припустили, що своєрідність мотиваційної сфери людини (рівень мотивів досягнення, мотивів невдач, їх стійкі утворення, які виявляються в мотиваційних стратегіях особистості) впливатиме на становлення самоствалення, як основного структурного компонента самосвідомості особистості.

У дослідженні приймали участь 50 осіб – слухачів відділення "Психологія" факультету післядипломної освіти та роботи з іноземними громадянами Південноукраїнського національного університету імені К.Д. Ушинського. Для проведення діагностичної частини дослідження було використано наступний методичний інструментарій: "Методика вимірювання мотивації досягнення" (А. Мехрабіана); "Шкала самооцінки ситуативної та особистісної тривожності" у адаптації Ю.Л. Ханіна (Ч.Д. Спілбергера); "Опитувальник самоствалення" (В.В. Століна, С.Р. Панталеєва); "Фрайбургський особистісний опитувальник", модифікована форма В (автори Й. Фаренберг, Х. Зарга). Математико-статистична обробка отриманих даних здійснювалася методами кількісного (рангова кореляція за Спірменом в програмі SPSS, версія 13.0) та якісного аналізу.

Насамперед зазначимо, що дослідження психологічних особливостей самоствалення особистості та гіпотетично пов'язаних з ними показників мотивації досягнення успіху включало такі параметри:

- показники самоствалення особистості (глобальне самоствалення, самоповага, аутосимпатія; очікування позитивного ставлення від інших, самоінтерес, самовпевненість, ставлення інших, самоприйняття, самокерівництво, самозвинувачення, самоінтерес, саморозуміння);
- показники властивостей особистості (особистісна тривожність, невротичність, спонтанна агресивність, депресивність, дратівливість, товарицькість, врівноваженість, реактивна агресивність, сором'язливість, відвертість, екстраверсія-інтроверсія, маскуліність-фемініність).

Метою кореляційного аналізу емпіричних даних було з'ясування того, як співвідносяться показники самоствалення особистості з показником мотивації досягнення. Значення шкали мотивації досягнення утворюють континуум, позитивний полюс якого співвідноситься з мотивацією досягнення успіху, а негативний – з мотивацією уникнення невдач.

У табл. 1 представлені значимі кореляційні зв'язки між показником мотивації досягнення та показниками самоствалення особистості, отримані за допомогою методики "Опитувальник самоствалення" В.В. Століна та С.Р. Панталеєва.

Таблиця 1

Значимі коефіцієнти кореляцій між показниками мотивації досягнення та самоствалення особистості, N=50

Параметри самоствалення особистості	Мотивація досягнення
Самоповага	370*
Самоінтерес – інтегральний показник	300
Самовпевненість	470**
Самокерівництво	350
Самоінтерес – диференційний показник	320

Примітки: 1) нулі та коми опущені, 2) * – значимість кореляції на рівні 0,05;

** – значимість кореляції на рівні 0,01; підкреслення – тенденції до зв'язку.

Отже, були встановлені такі зв'язки показника мотивації досягнення:

- додатній зв'язок з показником самовпевненості ($p \leq 0,01$) та показником самоповаги ($p \leq 0,05$);
- тенденції додатних зв'язків з показниками самокерівництва та самоінтересу.

Ці факти свідчать про те, що високий рівень мотивації досягнення супроводжується вірою в свої сили та здібності, високим рівнем самостійності, зацікавленістю в своїх почуттях та думках, високою оцінкою своїх можливостей контролювати власне життя, самопослідовністю та самоповагою. І навпаки, можна припустити, що високий рівень мотивації уникнення невдач буде супроводжуватися зниженим рівнем самоповаги, самокерівництва, самоінтересу та самовпевненості, невпевненістю свого інтересу для інших людей. Це припущення спонукало нас до наступного кроку- розкриття особливостей самоствалення осіб, які характеризуються різним рівнем мотивації досягнення.

Після первинної обробки отриманих даних за методикою "Мотивація досягнення" досліджувані особи групувалися у відповідності до рівня показника мотивації досягнення у результаті з усієї вибірки визначилися наступні групи:

- група осіб з високим рівнем мотивації досягнення успіху (9 осіб) – значення показника мотивації досягнення яких знаходяться у просторі четвертого квартиля розподілу (показник мотивації досягнення дорівнює 145-174 бали);
- група осіб з високим рівнем мотивації уникнення невдачі (8 осіб) – значення показника мотивації досягнення знаходяться в просторі першого квартиля розподілу (показник мотивації досягнення дорівнює 86-121 бали).

Діагностування самоствалення першої групи досліджуваних, тобто представників вибірки з високим рівнем мотивації досягнення успіху, дозволило отримати наступні результати. У даних осіб високого рівня вираженості набувають такі

показники самоставлення: глобальне самоставлення (91), самоповага (92), самоінтерес (82), самовпевненість(81), диференційний показник самоінтересу(79), самокерівництво (79), само розуміння (76). Значення показників аутосимпатії та очікуваного ставлення до інших є нижчими, порівняно з вищезазначеними показниками, проте знаходяться вони в просторі помірної вираженості. Окремо слід виділити показник самозвинувачення, який набуває значення 46, що свідчить про його невираженість у представників цієї групи.

Таблиця 2

Ранжування показників самоставлення осіб з мотивацією досягнення успіху та мотивацією уникнення невдачі

анг	Показники самоставлення осіб з високим рівнем мотивації досягнення успіху	Показники самоставлення осіб з високим рівнем мотивації уникнення невдач
1	Самоповага	Самоприйняття
2	Глобальне самоставлення	Саморозуміння
3	Самоінтерес	Глобальне самоставлення
4	Самоприйняття	Очікуване ставлення інших
5	Самовпевненість	Аутосимпатія
6	Самоінтерес – диференціальний показник	Очікування позитивного ставлення від інших
7	Самокерівництво	Самоінтерес
8	Саморозуміння	Самоінтерес – диференціальний показник
9	Аутосимпатія	Самозвинувачення
10	Очікування позитивного ставлення від інших	Самокерівництво
11	Очікуване ставлення інших	Самоповага
12	Самозвинувачення	Самовпевненість

Стосовно групи досліджуваних з високим рівнем мотивації уникнення невдач, слід визначити, що показники самоставлення в цій групі є також досить високими, проте значно нижчими, ніж у осіб попередньої групи. Так, високим рівнем вираженості характеризуються: глобальне самоставлення (75), самоприйняття (90) та саморозуміння (77). Помірну вираженість мають такі компоненти самоставлення: очікуване ставлення інших (69), аутосимпатія (68), самоінтерес (67), самозвинувачення (62), самокерівництво (59), самоповага (55). Не вираженим є показник самовпевненості (46). У табл. 2 представлені результати ранжування показників самоставлення осіб з високим рівнем мотивації досягнення успіху та мотивації уникнення невдач.

Порівняння місць, отриманих при ранжуванні, психологічних особливостей самоставлення представників вибірки показує, що в структурі самоставлення осіб з високим рівнем мотивації досягнення успіху найбільш виражені такі компоненти, як: самоповага, глобальне самоставлення та самоінтерес. Найменш вираженими компонентами самоставлення в цій групі є очікування позитивного ставлення від інших та самозвинувачення.

В групі досліджуваних з високим рівнем мотивації уникнення невдачі самоставлення має дещо іншу структуру. Найбільшої вираженості в цьому випадку набувають показники самоприйняття, саморозуміння та глобального самоставлення, а найменшої – самокерівництво, самоповага та самовпевненість.

Результати ранжування, представлені в таблиці 2, свідчать про те, що такі компоненти, як самоповага, самоінтерес, самокерівництво та самовпевненість більш виражені у осіб з високим рівнем мотивації досягнення успіху. Навпаки, показники самоприйняття, саморозуміння та самозвинувачення набувають більшої вираженості в осіб з високим рівнем мотивації уникнення невдачі.

На рисунку 1 представлені профілі досліджуваних з високим рівнем мотивації досягнення успіху та високим рівнем мотивації уникнення невдач. На осі X розташовані показники самоставлення, а на осі Y - значення показників самоставлення, виражені в накопичених частотах. Згідно вимогам до методики, середня лінія ряду проходить через позначку 50.

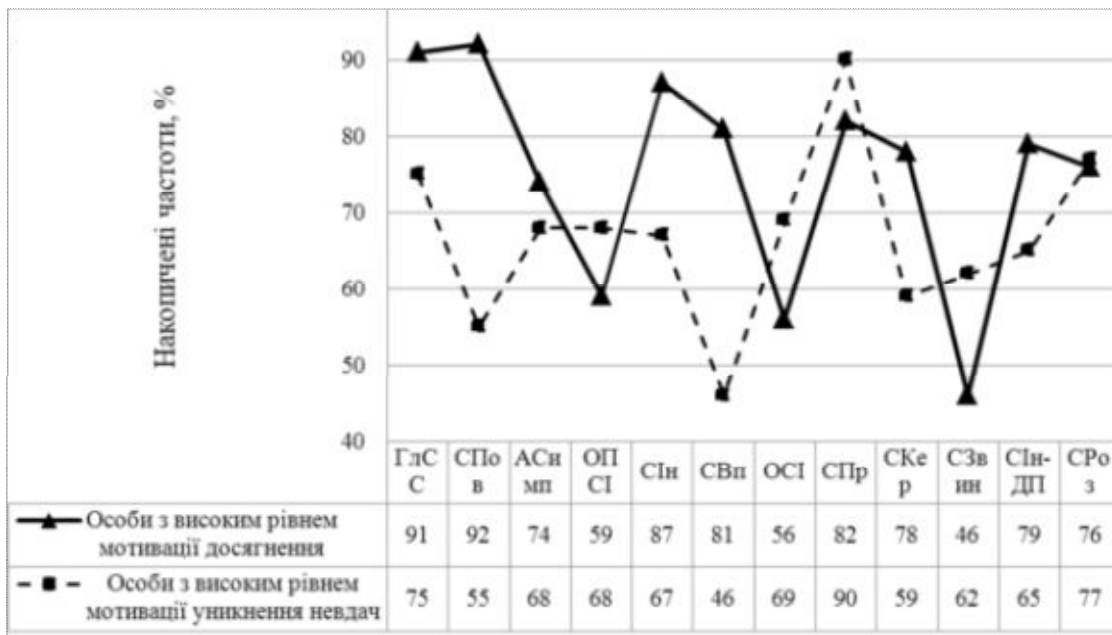

Рис. 1. Профілі самоставлення осіб з високим рівнем мотивації досягнення успіху та осіб з високим рівнем мотивації уникнення невдачі

Примітка. Показники самоставлення: ГлСС – глобальне самоставлення, СПов - самоповага, АСимп – аутосимпатія, ОПСІ – очікування позитивного ставлення від інших, СІн – самоінтерес, СВп – самовпевненість, ОСІ – очікування ставлення інших, СПр – само прийняття, СКер – самокерівництво, СЗвин – самозвинувачення, СІн-ДП – самоінтерес (диференціальний показник), СРо з – саморозуміння.

В цілому можна відмітити, що значення показників самоставлення обох груп знаходяться в діапазоні 46-92%.

Загалом, профілі не можна назвати однорідними. У групі досліджуваних з високим рівнем мотивації досягнення успіху пікових значень набувають показники глобального самоставлення та самоповаги. Найнижчого значення в даній групі набуває показник самозвинувачення.

Профіль самоставлення групи досліджуваних з високим рівнем мотивації уникнення невдачі є більш однорідним. Пікові значення співвідносяться з показником самоприйняття, а найнижчі значення відповідають показнику самовпевненості.

Таким чином, візуальне порівняння профілів осіб з високим рівнем мотивації досягнення успіху та високим рівнем мотивації уникнення невдачі показує найбільші розбіжності в таких показниках, як самоповага та самовпевненість. Візуально відмічаються дуже близькі значення двох груп за такими показниками самоставлення: саморозуміння, самоприйняття, аутосимпатія.

Таким чином, кореляційний аналіз емпіричних даних виявив значущі додатні зв'язки між показником мотивації досягнення та показниками самоставлення, а саме: самовпевненістю, самоповагою, самоінтересом, самокерівництвом. Порівняння профілів самоставлення осіб, що розрізняються рівнем мотивації досягнення, дозволило виявити певні особливості. По-перше, представники вибірки з високим рівнем мотивації досягнення успіху характеризуються стійкою вірою в свої сили, високою оцінкою своїх можливостей, високим рівнем розуміння себе. Цим людям притаманна зацікавленість у власних почуттях та думках, впевненість, що вони можуть бути цікавими для інших людей. Представники вибірки з низьким рівнем мотивації уникнення невдачі характеризуються помірним рівнем готовності до самозвинувачення, дратівливості, спрямованої на самого себе; у цих людей знижена віра в свої сили, здібності та особистісні можливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Столяренко Л.Д., Самыгин С.И. Психология личности / Столяренко Л.Д., Самыгин С.И. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2009. – 575 с.
2. Психология самосознания. Хрестоматия / Сост. Д.Я. Райгородский. – Самара: Изд. Дом "Бахрах-М", 2000. – 672 с.
3. Психология. Словарь / [Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского]. – М.: Изд-во полит. лит-ры, 1990. – 494 с.

Подано до редакції 14.09.2011